

foglalt írások nagyobb részét is) az önfelmutatás indokolja. Sokkal fontosabb számára önmaga műveltsége, ismereteinek csillogtatása, mint a mű, amivel foglalkozik. Igaz, hogy a kritikát én is alkotó munkának, nem pedig minőségi ellenőrzésnek tartom, de nem szeretem, ha a kritika, az esszé szellemi exhibicionizmusba hajlik át. Maradjon ez inkább az íróknak, a kritikus maradjon föld/műközelben. Az egzakt műközpontúság mellett teszem le inkább a voksom.

FEKETE J. József

TÖKE ISTVÁN „MOSOLYGÓ TISZA MENTE” CÍMŰ KÖNYVÉNEK UTOLSÓ LAPJÁRA

Pistám! Hordom a könyved a hónom alatt, a könyved, amit úgy vár-tál, esténként följe hajlok, nevetek veled, és velem nevetesz, firkálnék egy csomó megbeszéltnivalót arról, hogy mit, hogyan tovább, így csak egy-egy szót jegyzek, magamnak immár, sokszor is latolva a szót, mert cudar dolog, amikor a halál árnyékolja a papírt, s perspektívát is az ad az egyszer leírt szónak. A nevető szónak azokról, akik már csak bennünk élnek, s a ma élőkről is, mert nézd, hömpölyög az élet tovább. Csak kis állomás a betű is, mely felett meg-megáll az állandóan száguldó gondolat.

Lassan már leszedik a kukoricát. Meg szüretelnek. Hosszú, száraz, meleg nyár volt. Jó borok lesznek az idén.

Hasznos könyvednek joggal örülnél, s veled mi is. Ebben a hangos örömben nevetve évődniék újra azon, hogy előszódban hogy bújtál ki — egy kicsit farolva s ülepen tartott kézzel, mint a szakadt nadrágú gyerek a szűkre nyitott ajtón — a húsz éve szemedre hányt hiba, s „néprajzos bunkó” alól, hogy: „Pista, magnóval gyűjts! Két tudománynak tehetsz felmérhetetlen szolgálatot! A néprajztudománynak meg a nyelvtudománynak! S ne feledd, ha harmincan csinálnák állandóan külön-külön mind a kettőt, annyi az elmaradásunk, hogy felénk akkor is kevés lenne!”

Csendesen nevetnéd velem a pajtási rajtacsőpés fintorát az orrom körül a kifogáson, hogy „nem vót rá pízéd”, meg hogy „ez nem tudomány” s a bitang-erős érven, mely szerint: „Ezt szoktam meg, időm se igen akadt a szalagról való lejegyzésre”, mert nem sokkal utána, lám, mégiscsak így vallasz könyvedről: „Ha nem készült is kizárólagos néprajzi szándékkal, ettől függetlenül kicsit néprajz is, mert egy vidék népi észjárásának tükre, s az itteni népnyelv szélességének is dokumentuma kíván lenni.” Aztán hangosan nevetniék együtt az egyszeri dadogós

lányon, aki szintén úgy volt, hogy: „Mo-mo-mo-mondtam és a Bé-bé-bé-bécinek, h-h-h-hogy én nem vagyok o-o-o-olyan, de mire kimondtam, m-m-már olyan lettem.”

Sokkal nagyobb bajom azonban máma, hogy azon a tájon de sok minden maradt lejegyzetlen, s vajon csinálja-e majd valaki tovább?!

Amire eddig csak a fejem csóváltam, kész könyveddel a kezemben, most hangosan ismerném el neked az igazad mégis, egyre tűnődve az alighanem megértett okon, azon, hogy a jelzett kifogásokon túl mért is választottad ezt a ceruzás lejegyzési módszert, ami melleleg korántsem a könnyebb. Mert úgy tűnik, így koncentráltabban vélted visszaadni, mind az anekdotaszövegekben, mind a hozzáfűzött mondandókban azt a kivételes zentai ízet a beszédnek, amibe nem véletlenül szerelmesedtél bele, s amit nem véltél bizton fellelni minden anekdotamesélődben, ha az éppen szalagba s nem az igazítható tollad alá mesélt volna.

Persze, hogy igaz, hogy választott módszered volt a munkai igényesebb. Már csak azért is, mert a könyvedben feltüntetett 153 adatközlő számától jóval bokrosabb azon névtelenek tábora, akik évődő, vidám vagy mérgesen is játékos beszédjében a füled hallatára csillant, cseppenve vagy csordulva, vagy éppen ömölve az a rengeteg jóízű szófordulat, szólás, „mint a...” kezdetű beszúrt hasonlat vagy csak jóízű jelző, aminek tollvégre igazítása magában véve is szép teljesítmény. A „Tanár úr, én készültem!” diákmondat kételye téged aztán távolról sem árnyékolhat.

Szép munka volt. A kincsrre való felneszelés már eleve is megköszönni való. Mert ládd-é, egy pesti tudósgyerekeknek kellett lejönni a heveses évek elején, hogy néhány hét ott-tartózkodás után megfogalmazza: „Nem szándékunk Zentának, a város népének, közösségi kultúrájának külön karaktert tulajdonítani. Mégis el kell mondanunk, hogy a városnak van sajátos hangulata, amely csak az övé. Leginkább társaságban lehet vele találkozni. A »zentaiasos« tájbeszéd — mely az értelmiségre is kötelező — erős zárt e-jei, ízése, gyöngye őzése vidám színeket és ízeket kölcsönöz. A nyelvnek és a viselkedésnek jellegzetes stílusa van. Alapvető eleme a szóképekkel való játék. A beszélő bőkezűen bánik velük, és kedvére improvizál: fordulatok, közhelyek, szólások, hasonlatok, ugratások, nagyotmondások, vaskos bemondások, viccek, anekdoták láncolata bontakozik ki a beszélgetésbe melegegett társaságban. Vannak különösen vidám emberek, akik páratlan rögtönzőképességgel, találó közbeszólásokkal fűszerezik az együttlétet, szinte pazarolják önmagukat.

Bárhol a világon fellelhető, futó hangulat, mondhatja valaki. Való igaz, nehéz az érzést és a tapasztalatot szavakba foglalni a hamis általánosítás veszélye nélkül. Mégis állítjuk, hogy vannak a táj, az ember és a történelem szerencsés találkozásából fakadó helyi sajátosságok a város kultúrájában.” (Kósa László: Zenta bácskai mezőváros néprajzi képe. *Létiünk*, No. 3: 139—151, 1972.)

Mert úgy van valahogy ezzel is az ember, mint egy-egy rojtosra énekelt dallammal, hogy egyből közismertnek tartja, s eszibe sem jut, hogy lefülelje: hátha csak ezen a tájon? Hisz saját beszédje ízére is csak akkor emelinti fejét boldog meglepődéssel, ha hosszú böjtölés után újra otthon, az egyformán gondolkozók s a gondolatokat egyformán megfogalmazók sziporkázó szózuhatagába ágaskodó lélekkel újra bele szabadul, s esetleg olykor, ha azon csodálkozik egy villanásnyit, hogy egy olyan őszintén buggyant, álmos, reggeli sóhajtáson, mely szerint: „B...om én azt a napot, amék főkeléssé kezdődik!”, más tájról mellékerült szobatársa másfél napig egyfolytában mit nevet.

Mert más értéke van a „kincs”-nek annak, aki benne dúskál, meg annak, aki hallásból ismeri. Ugye meséltem neked az egyszeri nyugati vendégről, aki egy falusi úton ballagó dinnyéskocsinál a dinnye kilójának itthoni árát hallva mindjárt az egész kocsiravalót akarta megvenni. Nyugtatni kellett, hogy holnap is jönnek erre ilyen dinnyéskocsi. Meg holnapután is...

Azért egyszer, ha ráérnek, megpróbálom kielemezni, mondjuk száz kapásból lejegyzett zentai szóláshasonlat alapján, hogy mi esik jobban, az annyira élővé varázsolts kép-e, vagy a két értelme a szónak, vagy egyszerre mind a kettő abban a hasonlatban, hogy: „Jámbor, mint a Keglovicsék tehene! Hatan fogták osz mégis bémént a templomba,” s hogy mi muszájtja mosolyra az ember száját azon a mondaton, hogy: „Annyit ér az komám, mint száz p...nak egy csók!”

Vajon eszedbe jutott-e, anekdotáid írása, vagy inkább rendezése közben, mondjuk akkor, mikor ciklusokba, fejezetekbe rendezted azok tömegét, hogy érdekes lenne kielemezni egyszer nemcsak azt, hogy ki mindenkin, hanem kicsit mélyebbre hágva: „min” nevetnek a Tisza-tájon, a szónak olyan értelmében, hogy mondjuk egy ilyen kötetnyi anekdota poén szerinti megoszlása milyen képet is mutatna? Vajon ilyen szempontból tényleg elképzelhetetlen-e az ízekre bontás s aztán a poének szerinti csoportosítás, hiszen felszínesen valóban úgy tűnik, mind-egyik anekdota csattanója mégiscsak különbözik a többitől.

De próbáljuk meg! Előre megfogalmazott kategóriák nélkül, csak úgy, ahogy a poének jelentkeznek, valamiképpen meghatározni azok lényegét, sorbahatározni mindet, ha pedig valamelyik már odasorolható az előbbieket mellé, akkor az csak növelje a megkezdett rovást. S mert ez tényleg most nem tudomány, csak kíváncsiság a felszínes tájolóadás igényével, járd ki, hogy a tudomány arkangyala lazítsa kissé a fesztelenségekért összevont szemöldökét (Aj! Lehet-e ember büntetlenül kíváncsi, hisz már Ádám azért űzetett ki a paradicsomból!)

Nézd, 228 címszód alatt és 274 poént számoltam össze.

Vajon ránk, vagy csak a műfajra jellemző, hogy a legszámottevőbb kategória tulajdonképpen játék:

1. — Leleményes kijátszás (neked mondhatnám máshogy, igazabb ízé-
vel a szónak, de tán így is majdnem ugyanaz!)

a) — hatalmi szervvel	22	anekdota
b) — visszavágás „alulról felfelé”	18	”
c) — egyenrangúval	16	”
d) — felettséssel	11	”
e) — okosabbal	9	”
f) — „felülről lefelé”	8	”
g) — butábbal	6	”

azaz összesen 90 anekdota

A másik népes kategória is játék:

2. — játék a szóval, két értelemmel, félreértéssel, jóízű szólás, el-
szólás, — szóval csak szó: 56 anekdota,

azaz e két kategóriába sorolható az összanekdotáid poénjének 53,2⁰/₀-a.

Lehet, hogy ez utóbbi 56 poén (az összes (20⁰/₀-a) tovább bontva
részletesebb képet is adhatna, úgy tűnik azonban a kép így beszédesebb.

A további struktúra már kisebb csoportok sora:

3. — Balga együgyűség, ügyetlenség, sutaság	16	anekdota
4. — Közismert adoma	16	”
5. — Fals, faramuci poén, hogy a fogad is vásik tőle	15	”
6. — Részegség meg az azzal járó helyzetek	13	”
7. — Nemek közti rivirinció, idecsapva a megbékélést is	11	”
8. — Fösvénység, fukarság kigúnyolása, csúffátévése vagy csak bölcs rámutatás: „Né! Ilyen-e!”	11	”
9. — Visszafelé elsült csúnyaság, balfácánsággal	10	”
10. — Csak csendes derű, életes szemlélet, kijátszó aktivitás nélkül	8	”
11. — Helyzetkomikum, éles, de muris szóváltás, leginkább vagyonskülönbségekből eredő poénnal	6	”
12. — Találékonyaság szülte váratlan fordulat	5	”
13. — Rálicitálás tromffal	4	”
14. — Vagány helytállás	4	”
15. — Okos emberi ráfigyelés, bölcsességgel	4	”

16. — Fedezet nélküli önérzet	2	”
17. — Nagyevés s az azzal kapcsolatos helyzetek	2	”
18. — Leleményes szerelem	csak 1	”
<hr/>		
Összesen	274	poén

Ilyenek vagyunk hát? Ha igaz az a kép, ami a nevetéseink tükrében látszik. Azaz — ez csak a csontváz. Neked van igazad: mikor a hús is rajta van, meg minden egyéb, ami az élet tartozéka, nekem is sokkal jobban tetszik.

Valahol olvastam, hogy nagyszerű dolog az, amikor a felnőttek játszani tudnak. Szépen játszani. S jó lenne hinni, hogy abban mégsem lesz igazad, hogy: „... apadóban már a régi szóbeli költészetnek ez a forrása. Az idők sorra halnak, s minden nappal kevesebb és kevesebb lesz a múlttól derűvel szólni tudó öregek száma. Kidőlésükkel kivész lassan az az anekdotázó hajlam is az emberekből, s ma már ízesen beszéző, kedélyes népi típusra mind ritkábban lehet rábukkanni.”

Nem tudom. Lehet, hogy majd csak másképp csinálják.

De az fazon kérdése lenne csupán.

Gondnak de szívesen választanám!

Dr. BURÁNY Béla

BÍRÁLÓ AZONOSULÁS

Petko Vojnić Purčar: Prstenovani gavran. Matica srpska, Újvidék, 1983.

Petko Vojnić Purčar szövegeivel kapcsolatban a „modern próza” kifejezést kell használni. Mivel azonban manapság e fogalom semmitmondó általánossággá hígult, ezért elengedhetetlen a jelentés pontosítása. Számomra e horvát író novellái azért korszerűek, mert a szerző nem ragaszkodik egy meghatározott kifejezési formához; sőt, azt lehetne mondani: ahány szöveg, majdnem annyi megújulási kísérlet. Az írónak az a célja, hogy érdekesítő történet formájában mondjon véleményt az életről; hogy története mindig előreláthatatlan fordulattal lépje meg olvasóját, ne legyen lapos empirizmus, de elvont üzenet közvetítésére se korlátozódjon.

A túlzott formai változatosság azonban az egyéni hangnem, a sajátos stílus hiányának veszélyével járhat. A metamorfózisok végtelen játéka az alkotói egyéniség kialakulatlanságát is leplezheti; folyamatos kölcsönzéshez a rászoruló folyamodik. Purčar esetében az írói eredetiség kimutatható világszemléleti egységben, a tipikus nyomatékokban, a hangulatteremtő líraiságban és a humanista problémaérzékenységben jelöl-